

Recensies van *Kogels in de kerk*

Gerco Schaap in *De Orgelvriend*, juni 2007:

‘Hemelbestormend zijn deze beschouwingen over (kerk)muziek niet, maar ze hebben wèl iets te melden en zijn in een overwegend positieve toon geschreven. En dat onderscheidt dit boekje van andere uitgegeven beschouwingen over dit onderwerp waarin de druiven overwegend zuur zijn. Dirk Zwart signaleert al of niet wenselijke trends in de kerkmuziek maar komt ook met oplossingen en suggesties hoe het anders kan. Je kunt het met hem eens zijn of juist niet, in elk geval zet hij je aan het denken. En dat is een van de verdiensten van dit boekje.’

Jan Marten de Vries in *Eredienstvaardig*, juni 2007:

‘Een leuk boek, waarin over de grenzen van de kerkmuziek heen wordt gekeken. Beslist niet alleen voor kerkmusici!’

Wim Kloppenburg in *Muziek & liturgie*, juni/juli 2007:

‘Het boekje bevat een aantal zeer lezenswaardige artikelen. De auteur gaat actuele problemen niet uit de weg. Hij schrijft behartenswaardige dingen over kwaliteitseisen t.a.v. teksten en melodieën, over de problemen rondom ‘klassieke’ kerkliederen versus het evangelicale repertoire. Het zijn discussies die niet alleen bij de vrijgemaakten op vakk felle toon gevoerd worden. Predikanten en kerkmusici die betrokken zijn bij dergelijke discussies vinden in deze hoofdstukken belangrijke gesprekspunten en argumenten.’

Jan Smelik in *De Reformatie*, 19 mei 2007:

‘Het is een boeiend en prettig leesbaar boekje geworden, dat niet in de laatste plaats aantrekkelijk is door de diversiteit aan onderwerpen.

[...]

Ongetwijfeld de meeste aandacht zal het eerste hoofdstuk trekken: ‘Waar moet het (niet) naartoe met de kerkmuziek?’ Daarin gaat het vooral om de vraag hoe we aan moeten kijken tegen (de opkomst van) het evangelische liedrepertoire. Alleen al het feit dat Zwart hierover duidelijke standpunten durft in te nemen, maakt dit hoofdstuk tot een van de meest lezenswaardige uit het boek. Het hoofdstuk vind ik ook een verademing in een tijd waarin velen blijk geven van een defaitistische houding, en waarin anderen voor de liturgische liedcultuur de makkelijkste weg kiezen en een voor-elk-wat-wils-beleid propageren.

[...]

Wat me in de eerste vijf hoofdstukken opviel, is dat Zwart regelmatig de fameuze kerkmusicus Frits Mehrrens citeert, en dat diens woorden uit de jaren zestig nog volop actueel zijn en zeggingskracht hebben. Laat ik daarom deze bespreking afsluiten met de hoop uit te spreken dat het boek van Zwart door velen gelezen zal worden, en dat het een stimulans zal zijn tot (her)lezing van Mehrrens’ publicaties.’

Ruud Huijbrechts in *KDOV-blad*, Lente 2007:

‘... een uiterst leesbaar en leerrijk boekwerk. [...] De hoofdstukken ‘Waar moet het (niet) naartoe met de kerkmuziek’ (wat moeten we aan met opwekkingsliederen; een combo, uiteenlopende muzikale culturen met voor elk wat wils) en ‘Moeten kerkorganisten betaald worden?’ (twee vaak gehoorde argumenten worden onderuit gehaald!) lijken mij verplichte kost, die iedere kerkmusicus zou moeten lezen, om vervolgens het boek door te spelen aan zijn parochiebestuur! Alleen al daarom zou ik dit boek zeker aanschaffen!’

‘... Prachtig taalgebruik gecombineerd met goede inzichten; een aanrader!’

Willem Blonk in *Vocaal*, januari/februari 2007:

Dirk Zwart is wel *hot*, de laatste tijd. Van hem verscheen eind 2006 het boek *Kogels in de kerk en andere beschouwingen over (kerk)muziek*. Hij vulde onlangs al enkele kolommen van *Trouw* met zijn visie over muziek en de kerk. Hij presenteerde zijn eigen muziekkeuze op Radio 4 in ‘Een goedemorgen met...’ Hij was een van de kerkmusici die zijn stijl op de laatste Liedboekdag mocht laten horen en beleven. Hij was een van de 12 componisten die muziek schreven bij het Onze Vader uit de Nieuwe Bijbel Vertaling. Het is hem van harte gegund. 25 jaar kerkmusicus, ook dat nog.

Dan kun je zeggen ‘je hebt je achternaam mee’, maar dat verklaart nog lang niet alles. Misschien kun je wél zeggen dat hij de brede oriëntatie van zijn beroemde opa Jan Zwart meekreeg. Want die speelde natuurlijk in zijn talloze concerten voor de NCRV veel meer dan de psalm- en gezangbewerkingen in romantische stijl waar hij nu vooral nog om bekend is. Wellicht erfde Dirk van zijn vader Dirk Janszoon de oprechte ernst waarmee hij de zaken tegemoet treedt. Want die stapte als organist destijds vrijwillig over van de Nieuwe Kerk in Delft naar de Vrijgemaakt Gereformeerde kerk aan de Simonstraat in Rotterdam. Een principiële keuze, waarbij het gezegde ‘de kogel is door de kerk’ zeker zou passen. Dirk junior werd er zijn opvolger als kerkmusicus en tikkert dus stevig aan de weg.

Bij hem blijven, blijkens de titel van dit boek, de kogels nog even in de kerk. Het is niet zo dat het je tot ingrijpende beslissingen wil aanzetten. Durft de schrijver zelf geen keuzes aan? Zeker wel, maar zijn duidelijke afwijzing van lichte muziek als kerkmuziek mag niet meteen leiden tot stigmatisering. Ter illustratie hierbij: er staan vier foto’s in het boek. Een van Paul Christiaan van Westering en Annie M.G. Schmidt samen. Verder een van Antoine Oomen en een van Tom Löwenthal. Goed, en eentje dan van de familie Zwart zelf. Bij Van Westering is er wel een zeker raakvlak: hij componeerde zowel de in vrijgemaakte kerken graag gezongen melodie bij de Apostolische Geloofsbelijdenis (daar gaat ook een hoofdstuk over) als *Dikkertje Dap* en nog veel meer lichte muziek. De andere twee zijn door Dirk Zwart bewonderde kerkmuziekcomponisten uit onze tijd. Dat tekent de breedte van de schrijver – hij trekt op muziekgebied absoluut niet de strakke kerkelijke grenzen waar zijn kerk, ontstaan uit het bekende conflict in 1944, helaas vooral om bekend staat.

Vragen die hem interesseren zijn: Welke kant moet het op met de kerkmuziek? Heeft het orgel in de kerk z’n langste tijd gehad? Moeten kerkorganisten betaald worden? Wat zijn mooie kerkliedmelodieën? Zijn favoriet in het *Liedboek* is overigens Jaap Geraedts.

Er staat ook veel luchtige kost in: ‘Muzikale missers’ bijvoorbeeld, alsmede een vermakelijk hoofdstukje over de Bijbel en de muziek, zoals daar door enkele schrijvers uit Amerikaans-evangelicale kring, weinig gehinderd door theologische kennis, over

gespeculeerd wordt. Daar is overigens wel de titel van het boek aan ontleend.

Af en toe krijg je wel een beetje het idee van ‘bij opa op schoot’. Maar goed, als die zo leuk vertellen kan... En dan blijkt hij ook weer helemaal niet vies te zijn van goede popmuziek!

De laatste drie hoofdstukken, interviews met Antoine Oomen en Tom Löwenthal en met Dirk Zwart zelf, gemaakt door A.E. Gortel. Waarbij het natuurlijk intrigerend blijft of de laatste wel echt bestaat... Hij had het interview in *Vocaal* van november 2002 er best in mogen zetten! In elk geval durft Dirk wel dóór te vragen aan Oomen en Löwenthal en laten die zich ook goed kennen.

[...] In de aanloop naar zijn jubileum schreef hij dus ook nog dit boekje, waarvoor hulde. Hij is, zeker binnen zijn kerk, een voorloper die belangrijk werk doet. Zonder kerkmuziek die zich durft te vernieuwen is ook de ‘artikel 31’-kerk niet goed af. Maar er zijn genoeg andere situaties waarbinnen wat er in dit boekje staat kan inspireren. Aanbevolen dus.

Marcus Veenstra in het *Friesch Dagblad*, 16-1-2007:

Frits Mehrtens was één van de weinige kerkmusici die geregeld schreef over kerkmuziek en de plek daarvan in de eredienst. En dat is alweer jaren geleden. Dat Dirk Zwart, volgens eigen zeggen een bewonderaar van hem, nu een boekje over kerkmuziek heeft geschreven met de naam *Kogels in de kerk en andere beschouwingen over (kerk)muziek* zal door velen dan ook worden toegejuicht, kerkmusici niet in de laatste plaats.

Zwart kent geen (valse) bescheidenheid, maar schrijft wél met respect over anderen, ook al is hij het niet met hen eens. Dat is een zeldzame eigenschap. Daar komt nog bij dat hij naast kerkmusicus en componist ook neerlandicus is. Hij weet dus hoe te schrijven en dat is te merken aan dit prettig en vlot lezende boekje.

Het laatste zal vermoedelijk ook te maken hebben met de brede doelgroep die hij voor ogen heeft. Hij schrijft niet alleen voor kerkmusici en predikanten, maar ook voor ‘gewone’ gemeenteleden en kerkenraadsleden. Dit maak ik vooral op uit zijn bijna emotionele opmerkingen over het evangelische lied dat in zijn kerk in opmars is.

Dat Zwart hier niet vóór is, blijkt uit het feit dat hij het traditionele kerklied als zijnde *high culture* tegenover het evangelische lied (*low culture*) plaatst. In de kerk van Dirk Zwart, de Gereformeerde Kerken (vrijgemaakt), speelt die tegenstelling momenteel heel erg, want hij haalt Mehrtens, Barnard en Vernooij van stal om zijn overtuiging kracht bij te zetten dat de kerk een verkeerde (lees: evangelicale) richting uitgaat. Vergelijkingen als ‘wat kan de topkok leren van de patatbakker?’ worden ten tonele gevoerd om hiertegen te waarschuwen.

Maar tegelijkertijd is Zwart realistisch en wil hij zoeken naar integratie. Zelfs heeft hij met zijn koor enkele Psalmen-voor-nu, een popmuzikaal alternatief voor de Geneefse psalmen, uitgetoet. Ook waarschuwt hij kerkmusici om ‘niet te rigide of te elitair of te muzikaal-eenzijdig’ te zijn: ‘sluit je niet op in je kerkmuzikale ivoren toren, maar probeer muzikale bruggen te slaan...’

De kerk is in zijn ogen ook niet helemaal onschuldig aan de roep om popmuziek, want door veel te weinig aandacht voor de opleiding en de rechtspositie van kerkmusici krijgt de traditionele kerkmuziek te weinig kansen: ‘Het succes van het evangelische lied is de onbetaalde rekening van de kerk’.

In het hoofdstuk ‘Dobbers en haakjes’ vertelt Zwart wat hij een goed kerklied vindt. Daaronder rekent hij zeker de liederen van Frits Mehrtens, Willem Vogel, Adriaan Schuurman en Jaap Geraedts. Maar ook die van Antoine Oomen, van wie zelfs twee

melodieën staan in de top-tien van mooiste religieuze liederen, zoals onlangs bleek uit een enquête van de NCRV.

Hoe schrijf je een goed kerklied? Hierbij komen de criteria waaraan zo'n lied moet voldoen ter sprake. Zwart is daarover heel genuanceerd, waarmee hij ook zijn respect verraadt voor de componisten van die liederen, hoe verschillend die ook zijn. Daarbij kan hij het niet laten om een eigen zetting van een melodie van Jaap Geraedts te plaatsen die behoorlijk afwijkt van de zetting van Geraedts in het *Liedboek voor de Kerken* (Gezang 99).

Over de begeleiding van de gemeentezang is Zwart ruimdenkend. Het orgel heeft bij hem niet het alleenrecht. Wat hem betreft mag de begeleiding ook gebeuren door een instrumentaal ensemble of een pianist, maar hij vraagt zich wél af hoe reëel het is om te denken dat een gemeente permanent de beschikking kan krijgen over een goed instrumentaal ensemble. Dit vergt heel veel van de creativiteit en het vakmanschap van de kerkmusicus, en ook van zijn beschikbare tijd. Om maar niet te spreken van het technische niveau dat toch minimaal gehaald zou moeten worden voor een goede gemeentezangbegeleiding. In dat licht bezien is volgens hem een orgel dan zo gek nog niet als zijnde een compleet éénmansorkest. Zelfs, met een beetje goede wil, kan het evangelische repertoire erop worden begeleid.

Dirk Zwart vindt dat, net als bij de PKN-kerken, de beroepsorganisten moeten worden betaald voor de door hen gespeelde diensten. Natuurlijk komt de eeuwige vergelijking met de (onbetaalde) ouderling om de hoek kijken. De argumenten van Zwart maken korte metten met deze drogreden. Alleen daarom is het lezen van dit boek al een must voor kerkmusici en kerkbestuurders!

Eén van de mooiste gedeelten uit dit boek vind ik de twee hoofdstukken over Paul Christiaan van Westering, de componist van Dikkertje Dap (tekst: Annie M.G. Schmidt) en de melodie van de Apostolische Geloofsbelijdenis. Met name de beschrijving van de niet altijd optimale verstandhouding tussen Van Westering en Schmidt is heel boeiend.

Verderop schrijft Zwart dat hij een zwak heeft voor 'vergeten' componisten. De analyse van de Apostolische Geloofsbelijdenis is overtuigend en getuigt van respect voor een niet altijd onomstreden compositie.

Zwart is een groot bewonderaar van het werk van Antoine Oomen en Tom Löwenthal, die beide als componist verbonden zijn met het werk van de dichter Huub Oosterhuis. In het boek zijn dan ook interviews met beide componisten opgenomen. Tot slot laat hij zichzelf interviewen. De titel van dit hoofdstuk verraadt al de reden waarom dit boek werd geschreven: 'Ik geloof wel dat ik een eigen stem heb gevonden'.

Dirk Zwart is een kleinzoon van Jan Zwart. Hij zegt dat hij doordeesemd is met de muzikale taal van zijn grootvader en met het kerkelijk orgelspel van zijn vader. Maar hij blijkt zelf toch een heel eigen stijl te hebben opgebouwd, getuige zijn zetting van Gezang 99. Verderop zegt hij inderdaad iets over de afstand die hij heeft genomen. De titel van het boek is ontleend aan het hoofdstuk 'Kogels in de kerk'. Hierin trekt Zwart met veel humor van leer tegen een evangelische schrijver die 'gelooft dat God in het hele land geestelijke kanonnen in gemeenten aan het plaatsen is die Zijn kracht in liederen zullen vrijzetten'.

Een lezenswaardig boek voor iedereen die zich interesseert voor eredienst en kerkmuziek en een feest der herkenning voor kerkmusici.

Marcus Veenstra is kerkmusicus in de PKN-wijkgemeente Leeuwarden-Camminghaburen

Jan-Kees Karels in het *Reformatisch Dagblad*, 20-12-2006:

[...]

Wat aanspreekt in dit boekje zijn de relativiserende toon, het vakmanschap en de kritische zin van de auteur. In het essay ‘Muzikale missers’ laat hij zien hoe romanciers en dichters met een air van muzikale deskundigheid allerlei lariekoek te berde brengen. Nee, van Berlioz bestaat geen fluitconcert, een compositie in de toonsoort ‘B mol’ moet nog geschapen worden en uit de ‘Maanschijnsone’ blijkt dat Lévi Weemoed ‘in zijn orgeltje een klok heeft horen luiden, maar de klepel in zijn blokfluit heeft verstopt.’

De opstellen over gemeentezangbegeleiding bevatten opstekers en tips voor iedereen die met kerkmuziek te maken heeft. Voor organisten: ‘Tussenspelen zijn meestal overbodig, omdat ze de natuurlijke voortgang van een lied onderbreken.’ Voor onderzoekers: ‘Wat ik eens zou willen zien, is een database van alle melodieën van de laatste vierhonderd jaar.’ Voor ‘Psalmen voor nu’-fans: ‘Het jammere van die ‘Psalmen voor nu’ vind ik dat ze niet specifiek voor de gemeente worden geschreven, terwijl die teksten er juist zo geschikt voor zijn. Het zijn popliedjes, en soms zijn ze wel, maar meestal helemaal niet zingbaar voor een gemeente.’ Voor kerkenraden: ‘Laat een professional eens een rapportje maken over de situatie van uw gemeentezang, met de bijbehorende aanbevelingen.’ Voor kerkenraden die menen dat je een organist wel met een boekenbonnetje van een paar euro kunt afschepen: ‘Goed orgelspel is gemeente-opbouw. Daar mag best een kleine post voor op de begroting staan.’ Voor organisten die graag ‘uit het hoofd’ spelen: ‘Als u niet kunt improviseren, probeer het dan ook zoveel mogelijk te vermijden.’

Interessant is wat Zwart in het slotinterview opmerkt over theologie en muziek. Waar protestanten de neiging hebben het Woord boven de muziek te plaatsen, draait Zwart die verhouding om. ‘Theologie ontnemt eerder het zicht op God dan dat ze verheldert, vind ik, maar muziek overstijgt de theologie en is voor mij een belangrijke uitingsvorm voor mijn geloof.’ Zwart herkent zich in de dichtregels van Jan Willem Schulte Nordholt: ‘Maar alleen mijn zingen geeft / mij de zekerheid dat Hij er is.’ [...]

Het goede aan Zwarts beschouwingen is dat hij zich kant tegen allerlei moderne opleuking van de liturgie met het oog op de jeugd en zich keert tegen de ‘evangeli[cali]sering’ van het kerklied, en tegelijk binnen de kaders van de klassiek-kerkmuzikale traditie zoekt naar wegen waarop christelijke gemeenten de eredienst vorm kunnen geven. Als zodanig heeft hij ook reformatorische gemeenten, waar de bezinning op liturgie nog grotendeels op gang moet komen, zeker wat te zeggen.

Alfred Valstar op www.chroom.net:

Vanaf mijn 12e luister ik veel naar muziek. Aanvankelijk alleen naar pop, maar rond mijn 14e verschoof mijn aandacht flink naar klassiek (en een beetje jazz). Desondanks is de popmuziek nooit verdwenen, het luisteren ernaar werd stukken selectiever. Verder leerde ik noten lezen en had ik een aantal jaren pianoles. Door de jaren heen ben ik ook veel meer over muziek gaan lezen, zoals biografieën van componisten en musici, boeken over stromingen, stijlen, popmuziek en dergelijke. Mijn laatste wapenfeit op dit gebied betreft *Kogels in de kerk*, het boeiende debuut van de Rotterdamse kerkmusicus en componist Dirk Zwart.

Zoals de volledige titel van het boek al aangeeft, gaat het hier om een aantal essays en interviews door de schrijver terecht bestempeld als ‘beschouwingen’, een benaming die beter is dan essays omdat de persoonlijke visie en beleving van de schrijver in dit geval belangrijk is. Om maar met de deur in huis te vallen: ik vind *Kogels in de kerk* een uitstekende bundel, vooral omdat er geen heilige huisjes worden gespaard. Het is bovendien, in zijn geheel, een pleidooi voor goede muziek en voor goede kerkmuziek in het bijzonder. Dit neemt niet weg dat ik tijdens het lezen ook af en toe wat verwonderd heb opgekeken en dat ik vraagtekens

plaats bij enkele van de observaties die Zwart ten beste geeft, vooral daar waar het over popmuziek gaat.

Dirk Zwart is een professioneel musicus en componist die niet houdt van een halve aanpak. Vandaar ook zijn kritiek op de evangelische liedcultuur. Voor de schrijver is de klassieke kerkmuziek evenals de modernere – zoals die van de componisten rond Huub Oosterhuis – te vergelijken met gezond eten, terwijl de consumptie van een deel van de liederen uit de Opwekkings-bundel overeenkomt met het eten bij McDonald's. Het gaat om het verschil tussen kunst en massacultuur. Het is niet zo dat de opwekkingsliederen categorisch door Zwart worden verguisd, maar een ietwat kritischer houding in 'evangelische' kring zou volgens de Rotterdamse cantor gepast zijn. De teksten graven minder diep dan die in het *Liedboek* en ook de melodieën hebben last van oppervlakkigheid. Wordt het zingen tot Gods eer dan geen elitaire zaak? Dat zou je kunnen denken en in dit verband plaatst Zwart een prachtig citaat van Willem Barnard:

Elitair? Ja, wat anders? De uitverkorene is altijd de electus. Het gaat er maar om dat men nu eindelijk eens de Schriften gaat verstaan en niet doorbazelt in versleten christendommelijk bargoens, dat men gaat begrijpen wat 'uitverkoren' in de thora betekent. En dat 'uitverkoren worden' ook betekent 'beproefd worden'.

In dit verband toont Dirk Zwart zich kritisch over een televisieprogramma als 'Nederland Zingt' van de EO, dat hij wel een voldoende geeft voor de muzikale emotie maar een onvoldoende voor het gebezigde muzikale niveau. Hij geeft de voorkeur aan 'Songs of Praise' van de BBC, dat in Nederland door de IKON wordt uitgezonden. Over de kerkmuziekpraktijk doet de schrijver ook diverse uitspraken. Zo toont hij zich geen tegenstander van het gebruik van meerdere instrumenten in de eredienst, naast het orgel. 'Hoe meer instrumenten, hoe meer vreugd,' is de mening van de schrijver, mits ze qua akoestiek passen in de betreffende ruimte en mits er goed gespeeld wordt. Dan kan het werken.

Ronduit vermakelijk is de beschouwing die deze bundel zijn titel gaf. Daarin worden sprookjes doorgeprikt die ingang vinden in sommige 'evangelische' kringen (ik heb in dit verband zelfs moeite met gebruik van het bijvoeglijke naamwoord van evangelie). Dirk Zwart haalt een zekere LaMar Boschman aan, die dingen uit de Bijbel weet te citeren die Zwart nog nooit in zijn eigen Bijbel heeft weten terug te vinden:

Lucifer had tamboerijnen en pijpen ingebouwd in zijn lichaam en was bij machte deze pijpen of tamboerijnen uitnemend goed te bespelen. [...] De Bijbel spreekt over pijpen, meervoud, wat betekent dat er meer waren dan één...

En zo gaat het verder. Het lijkt erop, dat er mensen zijn die het niet zo nauw nemen met het geven van een 'vals getuigenis'. Wanneer je 'valse muziek' wilt ontmaskeren, dan heiligt het doel blijkbaar de middelen. Deze beschouwing is zeer onthullend en ik ben blij dat Dirk Zwart hem in zijn boek heeft opgenomen.

In het artikel 'Muzikale missers' komt Dirk Zwart even als neerlandicus naar voren. Het gaat hier om passages en gedichten waar de schrijvers muzikale feiten bij elkaar raaptten zonder zich te laten hinderen door de (historische, musicologische en/of muzikale) werkelijkheid. Een klein voorbeeld hiervan is het boek *Een onmogelijke liefde* van Rudy Kousbroek. Kousbroek schrijft over Psalm 13, 'By the Waters of Babylon', wat natuurlijk Psalm 137 moet zijn. Zwart vraagt zich af: 'Maar als zo'n simpel gegeven al niet klopt, wie zegt mij dan

dat andere gegevens, die Kousbroek mij presenteert op gebieden waarvan mijn kennis minder groot is, wèl kloppen?’ Andere voorbeelden zijn soms ronduit komisch, zodat je je af gaat vragen hoeveel onderzoek sommige schrijvers eigenlijk doen voordat ze over een bepaald onderwerp een boom opzetten.

Uiterst interessant is ook het stuk over Paul Christiaan van Westering, de componist van ‘Dikkertje Dap’, ‘Beertje Pippeloentje’, ‘Het fluitketeltje’ en de tegenwoordig vrij algemeen gezongen ‘Apostolische Geloofsbelijdenis’. Zwart gaat in op de samenwerking tussen Van Westering en schrijfster Annie M.G. Schmidt, die niet zonder problemen was. De componist leek enthousiaster over de schrijfster dan andersom. Daarnaast gaat Dirk Zwart als kerkmusicus uiteraard dieper in op de ontstaansgeschiedenis van Van Westerings ‘Apostolische Geloofsbelijdenis’, zijn meest gezongen compositie.

De aandacht voor de kerkmuziek krijgt een vervolg in de interviews die de schrijver had met twee componisten van moderne kerkmuziek: Antoine Oomen en Tom Löwenthal, beiden afkomstig uit de kring rond Huub Oosterhuis. In deze interviews komt ook Bernard Huijbers ter sprake, die samen met Huub Oosterhuis aan de wieg stond van de kerkmuziekcultuur die uitgaat van de Amsterdamse Studentenekklesia. Deze kerkmuziek heeft in Nederland en zelfs daarbuiten grote invloed gehad en is tegenwoordig zelfs doorgedrongen tot denominaties die er vroeger afwijzend tegenover stonden.

In *Kogels in de kerk* gooit Dirk Zwart regelmatig een balletje op over popmuziek. Popmuziek wordt terecht met een kritisch oog bekeken, maar het doet me deugd dat Zwart het kind niet met het spreekwoordelijke badwater weggooit, zoals Maarten ’t Hart dat wel doet. Zwart heeft het over ontdekkingen in ‘de gigantische berg pulp die popmuziek in muzikaal opzicht is’, wat me globaal een prima omschrijving lijkt. De auteur noemt zelfs momenten uit zijn leven dat popmuziek hem behoorlijk intrigeerde. Vooral als de muziek in harmonisch opzicht ‘klassieker’ was doordat de muzikanten een klassieke vorming hadden genoten. Als voorbeelden noemt hij: The Nice/Emerson Lake and Palmer, Kayak, ELO en Genesis. Volgens mij hebben echter alleen Keith Emerson (van The Nice en Emerson Lake and Palmer) en Ton Scherpenzeel van Kayak zo’n klassieke vorming. Ook via Wikipedia kon ik voor de andere genoemden geen gegevens vinden over een klassieke opleiding.

Uiteindelijk produceert Dirk Zwart lijstjes met steeds vijf favorieten op velerlei gebied. Ook vijf favoriete pop-/jazzsongs zijn daarbij. Zijn belangstelling voor boeken over Herman Brood, Marianne Faithful en Frank Zappa vind ik verrassend, maar in ieders bijt kunnen natuurlijk vreemde eenden zitten. Het verschil tussen de belangstelling voor popmuziek van deze recensent en de auteur van *Kogels in de kerk* zit hem in het feit dat het bij mij in belangrijke mate ook om de tekst gaat, terwijl bij Zwart louter de muziek lijkt te tellen: ‘Ik hou van popsongs, ongeacht waar de tekst over gaat.’

Pardon, denk ik dan. Hoor ik dat goed? Natuurlijk, de muziek is uiterst belangrijk voor iemand die gewoon is naar klassieke muziek te luisteren. En vanuit muzikaal oogpunt deel ik Zwarts enthousiasme voor Sufjan Stevens. Maar van een gewezen redacteur van een literair tijdschrift [...] verwacht ik niet bepaald de uitspraak: ‘ongeacht waar de tekst over gaat’. Vanuit de tekst gedacht zou Dirk Zwart moeten houden van het werk van Bob Dylan en Bruce Cockburn, mensen met vaak geweldig gelaagde teksten; mensen ook, die net als Achterberg een sterk religieuze invalshoek hebben. ‘Ongeacht waar de tekst over gaat,’ eechoot het nog na in mijn hoofd. Het klinkt welhaast verbijsterend. Zwarts waardering voor Elton Johns ‘Sorry Seems to Be the Hardest Word’ moet daarom ook wel louter aan de muziek te danken zijn. Het is misschien goed voor de auteur om te weten, dat Elton John, sowieso te teatraal is voor

‘woorden’, om het nog maar eens over tekst te hebben. Gelukkig vinden we elkaar in Sufjan Stevens, die naast zijn muziek ook gewaardeerd wordt om de betekenis van zijn teksten, die even menselijk als religieus gekleurd zijn.

Het boek eindigt met een interview, waarbij Dirk Zwart zichzelf onder het pseudoniem A.E. Gortel allerlei vragen stelt (vergelijkbaar met het nepinterview dat Gerard Reve indertijd opnam in *Tien vrolijke verhalen*). Hierin komt alles aan bod waar de auteur zich mee bezighoudt of -hield. Na jarenlang actief te zijn geweest als redacteur van het christelijk literaire tijdschrift *Bloknoet* – dat later met *Woordwerk* fuseerde tot *Liter* – houdt Zwart zich momenteel niet veel meer met literatuur bezig. Hij wil nu onder andere over muziek gaan schrijven en dit boek is daar het eerste resultaat van.

Verder gaat het ‘interview’ over Dirk Zwart als componist van kerkmuziek. Hierbij komen aan bod zijn persoonlijke ontwikkeling als musicus, het telg zijn van de familie Zwart, evenals diverse onderwerpen die al eerder in het boek onder de aandacht werden gebracht, zoals het *Liedboek*, ‘Nederland Zingt’ en ‘Songs of Praise’. Ook ter sprake komen de muzikale invloeden die hij heeft ondergaan. En dan gaat het dus wederom om mensen als Huijbers, Oomen, Löwenthal, Schuurman en Howells.

Dirk Zwart vermoedt dat niemand ooit invloeden van Frank Zappa in zijn muziek zal kunnen aanwijzen, terwijl hij diens muziek toch goed meent te kennen. In dit rijtje wekt de al eerder genoemde Zappa (mocht hij dus invloed gehad hebben) toch wel het meest mijn verbazing. Zou het hier om de Zappa van de Mothers of Invention gaan – ‘ongeacht waar de tekst over gaat’ – of om de Zappa die een tijd lang probeerde discipel van Edgar Varèse te zijn? Het blijft een vraag. Hoe het ook zij, een eigen stem denkt Zwart als componist wel gevonden te hebben, een feit dat ik niet tegenspreek, ook al ken ik eigenlijk alleen zijn kerstoratorium ‘Licht voor de wereld’, een werk dat ik goed kan waarderen.

Kees Steketee in *Protestantse Kerkbode*, 20-1-2007:

‘Kogels in de kerk’ is de titel van een boek dat onlangs verscheen en waarin Dirk Zwart, getuige de ondertitel, een aantal beschouwingen over (kerk)muziek heeft samengebracht. In het voorwoord schrijft hij dat het hem een genoegen zou doen als er af en toe een passage in zou staan die de lezer als muziek in de oren zou klinken. Dat is zeker het geval, al moest schrijver dezes daarvoor wel eerst door een aantal barrières heen.

De eerste barrière was de omslag van het boek. Even dacht ik dat mijn kleinzoon langs was geweest: In de titel zijn, kennelijk bij wijze van grap, de o’s zwartgemaakt, ongeveer zoals een verveelde scholier dat tijdens een saaie les in zijn lesboek doet. Het ziet er daardoor een beetje uit alsof een typist in een ver verleden bij het maken van een stencil te stevig in de toetsen heeft gegrepen...

Vervolgens de samenstelling van het boek. Die doet me qua opbouw een beetje aan een uitzending van Sesamstraat denken: een beetje van dit, een beetje van dat, een verhaaltje zus, een gedichtje zo, maar de samenhang tussen de verschillende onderdelen is niet, of in ieder geval niet direct, duidelijk. Sterker nog, ik vraag me af wat sommige hoofdstukken in het boek te zoeken hebben.

Ten slotte zou het handig zijn om als lezer iets meer van Dirk Zwart te weten dan je uit de achterflap kunt concluderen. Hij verwijst soms naar door hem gecomponeerde muziek met een vanzelfsprekendheid alsof iedere lezer die muziek zou kennen.

Zoals ieder boek over kerkmuziek, zet ook dit boek de lezer tot nadenken. Bijvoorbeeld over de vraag of kerkmuziek kunstmuziek genoemd kan worden, dan wel een religieuze variant van volksmuziek. Zwart kiest duidelijk voor kunstmuziek, maar dan een op het (kerk)volk toegesneden variant daarvan. Hij doet dat in een betoog waarin hij zijn keuze gebruikt om de evangelische liedcultuur op grond van zijn laagdrempeligheid min of meer af te wijzen. Hij noemt daarbij overigens ook ‘het gevoelsmatige verschil tussen het traditionele kerklied en het evangelische lied: het eerste reikt je iets aan (woorden, betekenissen, gevoelens), het tweede dringt je iets op.’ (blz. 21)

Zwart zelf is, zoals achterop het boek staat ‘cantor-organist in de gereformeerde kerk (‘vrijgemaakt’) in Rotterdam-centrum’. De meest voorkomende vorm van kerkmuziek in protestants-christelijke kringen, en zeker in de vrijgemaakte kerken (hoe vult men in Rotterdam de functie ‘cantor’ in?), is de samenzang door de gemeente. Mijns inziens is samenzang eerst en vooral bedoeld om als gemeentelid mee mee te zingen. Muziek die je ervaart door te ‘doen’, en die daardoor juist bij uitstek in mijn ogen een vorm van volkskunst is. In programma’s als ‘Nederland zingt’ van de EO wordt ook steeds weer, waarschijnlijk onbedoeld en soms ook pijnlijk, geïllustreerd dat samenzang, in tegenstelling tot koorzang, níet in eerste instantie bedoeld is om als luisteraar te ervaren. Zwart voelt zich vast ook niet voor niets meer thuis bij de ‘Liedboekdag’ dan bij ‘Nederland zingt’, hoewel hij het liefst kijkt naar ‘Songs of praise’, zo vertelt hij (op blz. 148).

Maar de discussie liedboeklied versus evangelisch lied blijft altijd interessant. Zwart voert ook aan hoe de gemeentezang vaak – als gevolg van gebrekkig orgelspel – gefrustreerd wordt, en dat dat kennelijk ook nog normaal gevonden wordt. ‘Geen wonder dat de enthousiaste, lekker klinkende en swingende Opwekkingsmuziek dan aantrekkelijk is...’ (blz. 22)

Hij vindt dat in de kerk ‘echt goede’ muziek dient te klinken. ‘Laat er alsjeblieft verschil zijn tussen het talige en muzikale niveau van de jeugdcultuur, en dat van de zondagse kerkdienst.’ (blz. 23) Dat laatste kan ik alleen maar met hem eens zijn.

In het hoofdstuk over kerkliedmelodieën bespreekt Zwart de criteria waaraan een kerklied moet voldoen. ‘Eén van de eisen die vaak worden genoemd, is dat een melodie op zichzelf moet kunnen staan, zonder afhankelijkheid van accoorden.’ (blz. 37) Zwart vindt dat een harmonisatie een lied kan maken (en dus ook breken). Hij bespreekt ook het verschil tussen gemeente- en koormelodieën. Hij doet dat aan de hand van o.a. gezangen uit zijn eigen paasatorium die zijn opgenomen in de *Negentig gezangen*. De meeste niet-vrijgemaakte lezers zullen die bundel niet kennen, vermoed ik...

Natuurlijk gaat het over het orgel, en de problemen daarbij, hoewel hij ook schrijft: ‘Ik denk dat niet zozeer het orgel, alswel de organist het probleem is.’ (blz. 45) Die organist komt vervolgens ook aan de orde in hoofdstukken over gemeentezangbegeleiding en over de vraag of kerkorganisten betaald moeten worden voor hun werk. Zijn conclusie is tweeledig. Er zijn organisten die zo slecht spelen ‘dat ze geld zouden moeten betalen om te mogen spelen.’ (blz. 53) Maar ‘een kerk die weigert vakorganisten te betalen parasiteert op kerken waar vakorganisten wél betaald worden.’ (blz. 55)

Aan het gegeven dat er vakorganisten zijn die abominabel begeleiden en daarnaast gedreven amateurs die hun gemeente heerlijk laten zingen gaat Zwart in dit (korte) hoofdstuk voorbij.

Onlangs sprak ik een gerenommeerd vakorganist die ’s zondags in een vrijgemaakte kerk de diensten begeleidt en dat, tot mijn verbazing, volledig pro deo en dus ook onbetaald doet.

Elders las ik dat men (dan ook) niet verbaasd moet zijn als straks ook de laatste vrijgemaakte vakorganist het eigen nest verlaat. Ook voorvaderen van Dirk Zwart wisselden om het orgel nog wel eens van kerkgenootschap...

Met het hoofdstuk 'Kogels in de kerk' heb ik me kostelijk vermaakt. Zwart bespreekt een tweetal boeken van anderen, in één waarvan hij las: 'Muziek wordt in de Bijbel meer dan 839 keer genoemd.' Hij vraagt zich af hoe vaak dan wel, en hij concludeert '840, want als het 841 (of meer) was geweest, dan had de vertaler ongetwijfeld 'meer dan 840 keer' vertaald' (blz. 58).

Verderop in het hoofdstuk wordt duidelijk hoe hij aan de titel van zijn boek komt. Ook vermakelijk, maar in mijn beleving een beetje een vreemde eend in de bijt is het hoofdstuk over de verhouding tussen Annie M.G. Schmidt en Paul Christiaan van Westering. Van Westering schreef de veelgezongen melodie op de Apostolische Geloofsbelijdenis, maar maakte zich ook verdienstelijk als componist van kinderliedjes op teksten van mevrouw Schmidt. Annie blijkt in haar liedjes een leuker mens te zijn dan in de zakelijke werkelijkheid, zullen we maar zeggen.

Van Westering had ook met die zakelijke werkelijkheid te maken toen zijn geloofsbelijdenis in de vijftiger jaren niet in de gezangenbundels van hervormde en gereformeerde kerk mocht worden opgenomen: voor de uitgever was het blaadje (met op de achterkant de muziek van het Onze Vader) een best-seller geworden. 'Bij opname in een bundel zou de losse verkoop dus ophouden.' (blz. 78)

Vervolgens treffen we een aantal interviews aan: met Antoine Oomen en Tom Löwenhal en ten slotte ook nog met Dirk Zwart zelf.

Alle drie interessant om te lezen. In een vraag aan Oomen citeert Zwart uit het blad *Vocaal*, het verenigingsorgaan van de Koninklijke Christelijke Zangersbond, bij welke bond duizenden koren zijn aangesloten. Hij heeft het dan over het 'korenblaadje Vocaal' (blz. 107) Tussendoor vinden we nog weer twee heel andere hoofdstukken. In het ene gaat het over muzikale missers, en daarin zoekt hij m.i. soms een beetje spijkers op laag water. Hij doet dat overigens wel op een geestige manier. Ook geestig is het hoofdstuk 'High Fidelity' waarin Zwart over zijn muzikale geschiedenis en voorkeuren vertelt. Zijn mening over popmuziek klinkt in dit hoofdstuk wat genuanceerder dan in het verhaal over het kerklied. Van de Beatles hield hij niet, maar wel van bijvoorbeeld Emerson, Lake and Palmer en ook van de Nederlandse (en nog steeds actieve) groep Kayak. Wat dat betreft zijn schrijver dezes en Zwart het eens.

Ondanks mijn bedenkingen meen ik duidelijk te hebben gemaakt dat Zwart een lezenswaardig boek heeft geproduceerd.

Hij is een kleinzoon, zo concludeerde ik, van Jan Zwart, door velen in de orgelwereld haast aanbeden, door anderen (mede ook door het wat dweperige gedrag van zijn aanbidders?) verguisd. Al lezende vroeg ik me steeds af van welke zoon van Jan Zwart hij een nazaat zou zijn. Ik hield het heel lang op Willem Hendrik, maar las ergens aan het slot iets over 'mijn oom Willem Hendrik' (blz. 148) Die was het dus niet. Dat het eigenlijk nogal voor de hand ligt dat Dirk Janszoon Zwart zijn vader was, kwam pas daarna in mij op.

Dirk zelf zegt: 'Uiteindelijk word je, heb ik gemerkt, toch gewoon beoordeeld op wat je zelf doet.'

Hij is, ik schreef het al, organist in een vrijgemaakte kerk. In het interview met hem wordt gevraagd of hij zich in die kerk thuis voelt. 'In bepaalde opzichten wel. (...) Maar de kerkmuren zijn voor mij tamelijk poreus en in theologisch opzicht ben ik wel wat ruimdenkender dan de gemiddelde 'vrijgemaakte' geworden, maar dat vind ik allemaal

minder belangrijk. (...) Muziek overstijgt de theologie en is voor mij een belangrijke uitingsvorm voor mijn geloof.' (blz. 155) en hij citeert tot slot Jan Willem Schulte Nordholt: 'Maar alleen mijn zingen geeft mij de zekerheid dat Hij er is.'

Joël Valk op www.cvkoers.nl, januari 2007:

De titel van het boek spreekt meteen al aan: *Kogels in de kerk en andere beschouwingen over (kerk)muziek*. Het bevat kritische geluiden, met af en toe een lach tussendoor. Dirk Zwart (1962) is al meer dan vijftientig jaar kerkorganist, componist en hij heeft onder meer een paasatorium op z'n naam staan. Het is iemand die weet waar hij het over heeft.

In de eerste en meteen meest uitvoerige beschouwing 'Waar het (niet) naartoe moet met de kerkmuziek' geeft hij duidelijk zijn mening. Zo betoogt hij onder meer dat de vraag naar meer 'populaire', gemakkelijk in het gehoor liggende muziek in de kerk vrij logisch is. Hij gaat op zoek naar de oorzaken en komt dan met een leuke vergelijking. Zo vindt hij dat de evangelische liedcultuur, die geënt is op populaire vormen als popmuziek, volgens hem te vergelijken is met *fast food*.

Wie denkt dat Zwart hiermee enkel goedkope kritiek levert, heeft het mis. Hij gaat namelijk verder met zijn vergelijking en neemt ook de meer liturgische kerkmuziek onder de loep. Deze muziek mag dan misschien voedzamer zijn, hij wordt volgens hem veel te vaak slecht gekookt en slecht opgediend. Aan beide heeft de kerk niets. Er dient aan dit muzikale voedsel van de kerk goede zorg besteed te worden.

Zwart meent wel dat popmuziek de kerk uit moet. 'Heb écht hart voor de jeugd en bied haar iets beters dan popmuziek', zo schrijft hij onder meer. Voor wie dit wat te scherp in de oren klinkt, Zwart lijkt het gelijk aan zijn kant te hebben dat de jeugd niet genoeg heeft aan pop alleen. Zo meldde het *Nederlands Dagblad* in de afgelopen maanden niet alleen dat een Edese praiseband een beroep moest doen op filmpjes om nog jongeren te trekken, maar ook dat de landelijke Vereniging Jeugdkerken ophield te bestaan, omdat de groei eruit was. Dat roept de vraag op of popcultuur en kerk wel goed samengaan, ook al is niet duidelijk wat voor rol de (muziek)stijl precies speelt bij deze groeistop.

Het interessante is dat Zwart niet alleen maar iets roept, maar ook tal van suggesties doet en je als lezer ook op de hoogte stelt van de (on)mogelijkheden en passendheid van berijming, akoestiek, melodie en instrumentatie.

De suggesties die Zwart noemt, lopen uiteen van het investeren van kerken in een goede opleiding van hun muzikanten, zoals een organist, tot de suggestie om het populaire EO-televisieprogramma *Nederland Zingt* meer te modelleren naar het BBC-programma *Songs of Praise*. Naast zijn suggesties verwijst Zwart ook veel naar boeken en artikelen van anderen die veel hebben nagedacht over kerkmuziek en liturgie, zoals Frits Mehrrens, Marcel Barnard, Jan Smelik en Kees Kok. Zwart heeft met dit alles de opbouw van de gemeente voor ogen, en daar mag best wat moeite voor gedaan worden.

Maar Zwarts boek is veel breder opgezet. Zo biedt het naast de kritische hoofdstukken ook een paar luchtige beschouwingen en een paar bijzondere feiten uit de muziekgeschiedenis. De auteur vertelt bijvoorbeeld dat zowel de melodie van het meest bekende liedje van Annie M.G. Schmidt, 'Dikkertje Dap', als de in de protestantse kerken meest gezongen melodie van de Apostolische Geloofsbelijdenis beide afkomstig zijn van de componist Paul Christiaan van Westering! Zwart gaat op zoek naar de 'juiste' melodie (er bestaan namelijk verschillende versies) van de geloofsbelijdenis en belicht daarbij als een ware detectiveschrijver de meer mysterieuze kanten van de geschiedenis, met daarin grote aandacht voor het leven en werk van Van Westering. Naast deze muziekhistorie zijn er ook

interessante interviews met de twee belangrijkste componisten van kerkmuziek van vandaag, Antoine Oomen en Tom Löwenthal. Het boek wordt besloten met een interview met Zwart zelf.

Een van de luchtige beschouwingen is ‘Kogels in de kerk’, waar de titel van het boek ook op gebaseerd is. Het is een geestige kritiek op de charismatisch-evangelicale visie dat (worship-)muziek een rol speelt in de geestelijke oorlogsvoering, waarbij het idee dat de duivel muziekinstrumenten in zijn lichaam zou hebben een belangrijke rol speelt. Opvallend genoeg werd in het decembernummer van het theologische tijdschrift *Soteria* eveneens aandacht besteed aan deze vreemde en zeer speculatieve theologische opvatting, die steeds meer opgeld doet.

Niet alleen daarmee raakt Zwarts boek aan actuele kwesties. Zo refereert hij ook wel vaker aan de tekstuele oppervlakkigheid en zelfgerichtheid van veel evangelische liederen. Zelfs het blad *Opwekking*, dat in het decembernummer het artikel ‘Narcisme of engelenzang’ van Evert van de Poll plaatste, schenkt hier nu aandacht aan. Het is dan ook in Zwarts boek te prijzen dat hij de hele breedte van de kerkelijke liedcultuur heeft opgezocht en zich niet enkel gericht heeft op het meer liturgische of het meer evangelische lied. Juist doordat hij die verschillende liedculturen heeft belicht, is hij ook in staat om op een gebalanceerde manier zijn licht over verschillende kwesties te laten schijnen.

Door alle beschouwingen heen wordt dan ook duidelijk dat Zwart kerkmuziek beschouwt als een toegepaste kunstvorm: een ‘dienende’ kunst dus. Hiermee geeft hij de kern van de zaak al aan. Kerkmuziek, in welke vorm ook, of het nu gaat om Opwekkingsmuziek, Johannes de Heer-liederen of psalmen en gezangen uit het *Liedboek voor de kerken*, het moet gespeeld worden om het zingen in de kerk – en daarmee de kerk zelf – op een zo goed mogelijke manier te ondersteunen. Dat vraagt aandacht en zorg. Zwart pleit dan ook voor voorzichtigheid en stelt (hoe hard ze soms ook mogen klinken) de juiste vragen, die ook nog eens heel actueel zijn. Zijn boekje is, mede vanwege de luchtige stukken, niet alleen een belangrijke, maar ook een leuke aanwinst voor elke kerkganger die graag zingt.